

G. Kalniņa foto, 2023

Aleksandrs Redko

DZINTARA IZSTRĀDĀJUMI UN NEAPSTRĀDĀTA DZINTARA ATRADUMI CĒSU PILĪ

Cēsu pilī gandrīz pusgadsimtu ilgās arheoloģiskās izpētes laikā iegūtā dzintara izstrādājumu un neapstrādāta dzintara atradumu kolekcija uz pārējā izrakumu laikā iegūtā arheoloģiskā materiāla fona ir salīdzinoši neliela. Atrasto dzintara priekšmetu (veselu un fragmentāru, kā arī pusfabrikātu un ražošanas brāķu) kopējais skaits nepārsniedz divdesmit, un neapstrādāta dzintara atradumu kopējais svars ir aptuveni 80 gramu.

Cēsu pils arheoloģiskajam materiālam veltītajās publikācijās dzintaram līdz šim atvēlēta minimāla uzmanība. Regulāri izdotajos arheologu ikgadējo īso atskaišu krājumos Cēsu pils dzintara atradumi pieminēti vien trīs reizes – kā “dzintara izstrādājumi”, “dzintara lūgšanu krelle” un “daudzi mazi dzintara fragmenti” (Apala 1978a, 11; Apala 1988a, 15; Apala 2002a, 147). Citās publikācijās informācija par pili iegūtiem dzintara izstrādājumiem nav atrodamā.

Šajā rakstā veikta Cēsu pili arheoloģisko izpētes darbu laikā iegūto dzintara izstrādājumu un neapstrādāta dzintara atradumu analīze un sistematizēšana. Analīzē ņemta vērā dzintara aprītes apstākļu specifika viduslaiku Livonijā un Prūsijā.

Baltijas dzintars ir ikdienā lietotais nosaukums sukcinātam, organiskas izcelsmes mineraloīdam, apmēram 50–35 miljonus gadu veciem skujkoku *Pinus succinifera* sveķiem, kas pārakmeņojušies. Kopš mezolīta jeb vidējā akmens laikmeta (9000.–5400. g. p. m. ē.) šī, pēc fizikālajām īpašībām, apstrādes viegluma un izskata savdabīgā viela ir bijusi gan materiāls dažādu rotu, amuletu un sīkplastikas izgatavošanai, gan eksporta prece neapstrādātā veidā no tās ieguves reģioniem.

Dzintaru saturošie t. s. “zilā māla” terciārā perioda eocēna laikmeta slāņi mūsdienu Latvijas teritorijā nav konstatēti, tādēļ dzintara ieguve ar raktuvju vai ar t. s. atvērto metodi (kā, piemēram, Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabālā) šeit nav iespējama. Apgabalos ap dažiem lagūnas tipa ezeriem – bijušajām paleolagūnām, kuras izveidojās Litorīnas jūras transgresiju un regresiju laikā (Eberhards 2000, 211–220) un atrodas Piejūras zemienes teritorijā Kurzemes piekrastē un Rīgas jūras līča piekrastē līdz Rīgas reģionam, – ir konstatēti nelieli pārgulsnētie dzintara nogulumi (Loze 2008, 14, 15). Ir zināmi

to izstrādes fakti 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā (Tēviņa 1897, Nr. 53; Latvietis 1904, Nr. 59), kā arī ir izteikts pieņēmums, ka šos nogulumus kā dzintara avotu izmantoja jau neolītā jeb jaunākajā akmens laikmetā (4500.–1500. g. p. m. ē.) (Loze 2008, 16). Attiecīgi mūsdienu Latvijas teritorijā galvenā dzintara ieguves metode tradicionāli ir bijusi vai nu tā savākšana pludmalē, vai zvejošana seklā jūras ūdenī (Ansulis 1979, 19–23).

DZINTARS VIDUSLAIKU EIROPAS LIETIŠKAJĀ MĀKSLĀ

No 13. gadsimta līdz 16. gadsimta vidum lielāko daļu iegūtā dzintara Eiropā izmantoja, lai izgatavotu krelles rožukroņiem jeb rozārijiem (latīņu *rosarium* – “rožu vainags”). Viduslaikos dzintara apstrādes meistarus vācu valodā sauca par *Paternostermaher* (rožukroņu izgatavošanas meistariem); vienlaikus pastāvošais termins *Bernshteindreher* (dzintara virpotājs) tika lietots retāk.

Viduslaikos bija zināmas dažādas rožukroņa konstrukcijas (divi galvenie veidi: lineārais rožukronis un slēgtais rožukronis) ar atšķirīgu krellu secību, no kurām visbiežāk sastopamā bija 10 mazas krelles, t. s. *Ave* (pēc lūgšanas *Ave Maria* nosaukuma), kam sekoja viena liela, t. s. *Pater* (nosaukts pēc *Pater Noster* lūgšanas). Rožukroņiem bija dažādas versijas – sākot ar salīdzinoši lētām un masveidā ražotām (ar koka, kaula un briežraga krellēm) un beidzot ar ekskluzīvām – ar stikla, dārgmetālu, kā arī dārgakmeņu un pusdārgakmeņu (ieskaitot dzintaru) krellēm, kas tos padarīja par populāru, baznīcas apstiprinātu rotaslietu un sociālā statusa marķieri¹. Dzintara kā rožukroņa krellu materiāla vērtība bija tik liela, ka dažreiz mantojumā nodotas atsevišķas viena rozārija krelles (Фракей 1990, 46).

Viduslaiku lietišķajā mākslā ir zināmi arī retāki un dārgāki dzintara izstrādājumu piemēri: statuetes (King 2013, 756–758), medaljoni (Фракей 1990, 45; King 2013, 759–762), svečturi (King 2013, 757–759), sakramenta trauki (Фракей 1990, 46, 47). Galda piederumu dzintara rokturi ir sastopami kopš 15. gadsimta. Līdz mūsdienām ir saglabājušies pavisam nedaudzi viduslaiku dzintara izstrādājumu piemēri, taču to apraksti mums ir zināmi no rakstītajiem avotiem (apraksti, testamenti, reģistri) un viduslaiku tēlotājmākslas pieminekļiem².

Dzintara apstrādes tehnoloģijas un rīki viduslaikos radikāli neatšķiras no iepriekšējos periodos izmantotajiem, izņemot termiskās apstrādes metožu arsenāla paplašināšanu un dažu instrumentu tehnoloģisko uzlabošanu (Popkiewicz 2010, 29, 30).

¹ No dzintara krellēm darinātus rožukroņus daži dominikāņu un augustiniešu ordeņu mūki 13. gadsimtā noraidīja un pat aizliedza izmantot, jo uzskatīja tos par lieku greznību un pārmērību (Grimaldi 1996, 164).

² Dzintara rožukroņi ir attēloti daudzās viduslaiku gleznās, piemēram, Jana van Eika “Arnolfini ģimenes portrets” (1434) un Rogira van der Veidena “Lasošā Marija Magdalēna” (ap 1435).

DZINTARA APGROZĪBAS VĒSTURE VĀCU ORDEŅA VALDĪJUMOS LIVONIJĀ UN PRŪSIJĀ

Dzintara apgrozība viduslaikos mūsdienu Latvijas teritorijā ir pētīta mazāk nekā aizvēsturē un jaunajos laikos, un šīs tēmas izpētei ir maz rakstīto avotu, kas parasti ir nepilnīgi. Tādēļ vispirms jāpievēršas situācijas analīzei Vācu ordeņa pārvaldītajā Austrumprūsijā, jo par iepriekš minētajiem procesiem šajā teritorijā ir zināms daudz vairāk nekā Livonijā.

Pirmās ziņas par dzintara vākšanas monopolizāciju ir datējamas ar laiku pirms Vācu ordeņa ekspansijas sākuma – dzintara vākšanu Austrumu Pomerānijas (vācu *Ostpommern*, poļu *Pomorze Wschodnie*) hercogi mēģināja reglamentēt jau 12. gadsimta beigās–13. gadsimta sākumā (Clark 2010, 30), un šo praksi pēc Pomerānijas zemju pakļaušanas 13. gadsimta vidū turpināja arī Vācu ordenis. Vēlāk, pēc prūšu zemju sagrābšanas, dzintara ieguve tika reglamentēta visā Vācu ordeņa kontrolē esošajā Baltijas jūras piekrastes teritorijā. No 13. gadsimta beigām līdz 14. gadsimta sākumam Vācu ordenim pakļautajās zemēs sāka veidoties dzintara vākšanas un aprites regulēšanas sistēma – t. s. dzintara monopols (regālīja). Viens no galvenajiem dzintara regālījas nosacījumiem bija aizliegums vietējiem iedzīvotājiem uzglabāt neapstrādātu dzintaru, kā arī veikt tā apstrādi³, tādējādi vairākus gadsimtus dzintara ieguves vietās piespiedu kārtā tika pārtraukta vietējā dzintara apstrādes tradīcija. Vācējiem bija pienākums to nodot ordenim par naudu vai apmaiņā pret sāli pēc svara viens pret vienu (Полякова 2012, 63, 102, 103). Dzintara regālījas galīgi noformējās līdz 14. gadsimta beigām, kad aizliegumi kļuva vēl stingrāki. Simona Grunava Prūsijas hronika apraksta smagus sodus par to pārkāpšanu (Grunau 1879, 52; Новиков 2007, 33).

Lai kontrolētu dzintara regālījas ievērošanu, tika pakāpeniski izveidots birokrātiskais aparāts un ordeņa struktūrā radīts speciāls amats (vācu *Bernsteinmeister*, *Pfleger*), kura atbildībā atradās dzintara savākšanas un glabāšanas organizēšana (Jahnke 2015, 208; Praetorius 2000, 455; Новиков 2007, 33); šī ierēdņa mītnes vieta kopš 14. gadsimta 30. gadiem atradās Lohštetas pilī (tag. Kaļiņingradas apgabālā). Saskaņā ar 1392. gada ordeņa revīzijas protokolu Lohštetas pilī glabājās 51,5 mucas dzintara (Mugurēvičs 2003, 94). Zemākajā līmenī šajā sistēmā bija t. s. štrandreiteris un štrandknehti – tiešie dzintara vākšanas organizētāji piekrastes reģionos (Новиков 2007, 32). Nelielie dzintara krājumi citās pilīs, kas zināmi no ordeņa revīziju un vizitāciju datiem, visticamāk, tur nonākuši savākšanas procesā, posmā starp *Bernsteinmeister* un viņa padotajiem.

Līdz 14. gadsimta sākumam tika iezīmēti divi galvenie Vācu ordeņa dzintara tirdzniecības virzieni. Galvenais rietumu virziena galamērķis – Brige⁴ viduslaikos izveidojās par Eiropā vispāratzītu dzintara apstrādes centru, kas patērēja pietiekami daudz

³ Ir saglabājušās liecības par ierobežotu dzintara apstrādi Kēnigsbergā un Marienburgā kopš 14. gadsimta 70. gadiem; visticamāk, ar to nodarbojās vācu izcelsmes amatnieki (Christ 2018, 27).

⁴ Vācu ordeņa un Briges noslēgtā vienošanās paredzēja, ka darbnīcām ik gadu ordenim bez maksas jāpiegādā noteikts skaits gatavu rožukroņu (Jahnke 2015, 209).

dzintara, lai puse no ordeņa 1390.–1430. gada eksporta apjoma uz Flandriju būtu tieši dzintars (King 2013, 761). Dzintara tirdzniecības dienvidu virziens bija aktuāls līdz 15. gadsimta sākumam, un tam bija divas svarīgas pieturvietas – Torna (tag. Toruņa) un Lemberga (tag. Lvova) ar to dzintara darbnīcām.

Dzintara tirdzniecība Vācu ordenim deva ievērojamus ienākumus, kas 16. gadsimta sākumā pat pārsniedza pusi no ordeņa kopējiem tirdzniecības ieņēmumiem (Jahnke 2015, 210, 211).

Salīdzinājumā ar Vācu ordeņa zemēm Prūsijā par dzintara ieguves un eksporta regulēšanu Vācu ordeņa Livonijas atzara teritorijā un Livonijā kopumā informācijas ir saglabājies pavisam maz.

Domājams, Vācu ordeņa dzintara regālija darbojās arī tā Livonijas atzara teritorijā, taču rakstīto avotu trūkuma dēļ to var pieņemt tikai hipotēzes līmenī. Netieša informācija par to ir ietverta dažos avotos, kas attiecas uz teritorijas rietumu daļu. Kuldīgas komturejas inventarizācijā, kas datēta ar 1341. gada 8. aprīli, ir minēts, ka noliktavā glabāta viena mucīņa (*tunnam*) gagāta (*gagatis*), ko tautas valodā (*vulgo*) sauc par dzintaru (*bernsteyn*); tā vērtība ir 13 kuršu marku (*marcis curoniencibus*), savukārt Kandavas fogtam bijis dzintars 10 kuršu marku vērtībā (Bauer 1924, 183). Kuldīgas komturejas inventarizācijā, kas datēta ar 1341. gada 29. septembri, minēti arī pie Kandavas fogta esošie “akmeņi, kurus sauc par dzintaru (*bernsteyn*), 10 kuršu marku vērtībā” (Bauer 1924, 184).

Par dzintara ieguvi, apstrādi un aprites vēsturi viduslaiku Livonijā var spriest arī pēc arheoloģiskajām liecībām. Izrakumos Rīgā, Alberta laukuma un Peldu ielas rajonos, 12. gadsimta beigās–13. gadsimta sākumā slāņos ir atrastas drošas liecības par dzintara apstrādi (Caune 2007b, 47; Caune/Ose 2006, 467) – krelles, krustiņi, piekariņi, vērjamās vārpstas skriemeļi, neapstrādāti dzintara gabali, kā arī pusfabrikāti, brāķi, skaidas un atšķīlas (Strēle 2005, 128–132). Rīgas arheoloģiskajā materiālā ievērojamā daudzumā ir dzintara atradumi no 14.–15. gadsimta slāņiem – galvenokārt krelles, to fragmenti un pusfabrikāti. Mūsdienu Latvijas teritorijā apstrādāta dzintara atradumi iegūti arī citās viduslaiku dzīvesvietās (piem., Mārtiņsalas pili (Mugurēvičs 2008, 126, X tab.: 15, 16, 20) un Turaidas pili (Ose 2023, 40–42)) un apbedījumu vietās (piem., Drabešu Uplantu kapsētā (Apala 1987a, 95, 103) un Krāslavas Augustiņišķu kapsētā (Berga 2007, 46, 49, 57)). Jāpiemin, ka arheoloģiskajos izrakumos ir iegūtas liecības⁵, kas ļāvušas secināt, ka viduslaiku beigu posmā nelieli neapstrādāta dzintara gabali vismaz daļā Livonijas izmantoti par maksāšanas līdzekli (Vijups 2016, 40–46).

⁵ Uzavas centra kapsētas dažos kapos ādas maciņos kopā ar monētām atrasti dzintara gabaliņi, savukārt Puzes Lejaskroga kapsētas apbedījumos – dzintara krelles (Muižnieks 2015, 120).

APSTRĀDĀTA DZINTARA ATRADUMI CĒSU PILĪ

Līdz šim arheoloģiskās izpētes darbu gaitā Cēsu pili kopumā atrasti 19 dzintara priekšmeti un to fragmenti, uz kuriem konstatējamas apstrādes pēdas. Apstrādāta dzintara atradumi ir iedalīti divās grupās. No tām plašāko veido dažādas krelles (kopā 16 eksemplāru). Otrajā grupā apvienoti trīs priekšmeti, kas klasificējami kā rotas un amuleti. Arī pēc apstrādes pakāpes šos atradumus var iedalīt divās grupās, un katru no tām var sadalīt vēl divās apakšgrupās. Pirmā grupa – pabeigti izstrādājumi (1. apakšgrupa – veseli vai gandrīz veseli (9 vienības), 2. apakšgrupa – fragmentāri (4 vienības)). Otrā grupa – nepabeigti izstrādājumi (1. apakšgrupa – pusfabrikāti (2 vienības), 2. apakšgrupa – brāķi⁶ (4 vienības)).

KRELLES

Šajā rakstā izrakumos atrastās krelles iedalītas trijos tipos: ripveida (11 gab.), lodveida (4 gab.) un mucīņveida (1 gab.).

Ripveida krelles ir daudzskaitlīgākais Cēsu pili atrasto kreļļu tips. To vidū konstatējami pieci veseli eksemplāri, viens fragmentārs, viens pusfabrikāts un četri brāķi (izmērus sk. 1. tab.).

1. Ripveida krelle VI 213: 473 (I att.: 1), atrasta 1977. gadā, veicot izrakumus aizsarggrāvī (izrakumu dokumentācijā nav datu par kultūrlāņa kārtu, kurā tā atrasta). Krelles diametrs – 14 mm, biezums – 7,6 mm. Urbuma diametrs ir 3–4 mm, urbuma profils ir cilindrisks, bez fasetes. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Necaurspidīgs, tumši sarkanas un brūnas krāsas dzintars, virsma ar slīpēšanas un pulēšanas pēdām, matēta (acīmredzot krelle valkāšanas laikā ir nolietojusies), vietām konstatējama patina.

2. Ripveida krelles pusfabrikāts VI 213: 3583 (I att.: 2), atrasts 1982. gada augustā aizsarggrāvī, 8 m uz austrumiem no tilta celtnes. Tā ir caururbta neregulāras formas krelles sagatave, nevienmērīgi apšķelta, ar dažām sākotnējās sagataves neapstrādātās virsmas vietām. Sagataves diametrs – 7,9–11 mm, biezums – 6 mm. Urbuma diametrs ir 1,5–1,7 mm, urbuma profils ir cilindrisks. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Necaurspidīgs, oranžs dzintars, slīpēšanas vai pulēšanas pēdu nav.

3. Ripveida krelle VI 213: 4899 (I att.: 3), atrasta 1985. gadā nogāzē aiz rietumu korpusa, 13 m uz rietumiem no korpusa ārsienas. Krelles diametrs ir 17 mm, biezums – 9,7 mm, malas ir nedaudz noapaļotas (ši iemesla, kā arī salīdzinoši lielā biežuma dēļ krelles proporcijas sānu projekcijā vizuāli līdzinās cilindriskām). Urbuma diametrs ir aptuveni 4 mm, urbuma profils ir cilindrisks, ar aptuveni 1,5 mm platu 45° faseti. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Puscaurspīdīgs, oranžs dzintars, virsma ar slīpēšanas un pulēšanas pēdām, matēta, ar iekšējo mikroplaisu tīklu.

⁶ Jāņem vērā, ka dzintara fizisko īpašību, konkrēti trausluma, dēļ salīdzinoši liels brāķa procents ir saistīts ar urbšanas procesu. Tādēļ krelles sagataves caururbšana parasti notiek izgatavošanas sākumposmā, pēc dzintara izstrādājuma pamatformas izveidošanas. Tāpēc parasti dzintara izstrādājumu brāķi vienlaikus ir arī pusfabrikāti.

4. Ripveida krelle VI 213: 5693 (I att.: 4), atrasta 1987. gadā nogāzē aiz rietumu korpusa, starpprofilā starp B un C izrakumu laukumu, 9 m uz rietumiem no rietumu korpusa ārsienas. Atrasta kopā ar krelli Nr. 5 un Nr. 6. Krelles diametrs ir 21 mm, biezums – 11 mm, malas ir noapaļotas (profilā krelle atgādina elipsi, kas saplacināta līdz gandrīz taisnstūrveida proporcijām). Urbuma diametrs ir apmēram 5 mm, cauruma profils ir cilindrisks, bez fasetes. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Puscaurspīdīgs, oranžas krāsas dzintars, virsma ar slīpēšanas un pulēšanas pēdām, matēta, ar iekšējo mikroplaisu tīklu, vietām to klāj sīki izdrupumi.

5. Ripveida krelle VI 213: 5694 (I att.: 5), atrasta 1987. gadā kopā ar krelli Nr. 4 un Nr. 6. Tās diametrs – 16 mm, biezums – 10 mm, malas ir nedaudz noapaļotas. Urbuma diametrs ir aptuveni 4 mm, urbuma profils ir cilindrisks, ar 45° faseti, apmēram 2 mm platu. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Puscaurspīdīgs, oranžs dzintars, virsma ar slīpēšanas un pulēšanas pēdām, matēta, ar iekšējo mikroplaisu tīklu. Izmēra, formas un izmantotā materiāla ziņā identiska ar krelli Nr. 3; sānu projekcijā tās proporcijas ir vizuāli vēl tuvākas cilindriskai formai.

6. Ripveida krelle VI 213: 5717 (I att.: 6), atrasta 1987. gadā kopā ar krelli Nr. 4 un Nr. 5. Tās diametrs – 16 mm, biezums – 7 mm, malas ir nedaudz noapaļotas. Urbuma diametrs ir 4,1 mm, urbuma profils ir cilindrisks, no vienas puses – bez fasetes, no otras – ar apmēram 2 mm platu faseti, aptuveni 25°. Saglabāšanās pakāpe ir laba, ievērojams segments ir izdrupis. Daļēji caurspīdīgs, tumši oranžas krāsas dzintars ar gaišākām dzīslām, virsma ar slīpēšanas un pulēšanas pēdām, matēta, ar iekšējo mikroplaisu tīklu. Diametrs ir līdzīgs kā krellēm Nr. 3 un Nr. 5.

1. att. Cēsu pili atrastās dzintara krelles
A. Opoļska foto, 2023

7. Bojātas ripveida krelles pusfabrikāta fragments VI 213: 6316 (I att.: 7), atrasts 1987. gadā, veicot izrakumus rietumu nogāzē. Tā ir puse no rupji apstrādātas, gandrīz cilindriskas formas krelles sagataves, kas pārlūzusi urbšanas procesā. Fragmenta garums ir 17–19 mm (tas ir arī iespējams visas sagataves diametrs), platums ir 8 mm, biezums – 10 mm. Saglabātā urbuma sektors liecina, ka tā diametrs varētu būt 7–8 mm, urbuma profils ir cilindrisks, bez fasetēm. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Necaurspīdīgs, oranžas krāsas dzintars ar iekšējo mikroplaisu tīklu, bez slīpēšanas un pulēšanas pēdām.

8. Bojāts ripveida krelles pusfabrikāta fragments VI 213: 6329 (I att.: 8), atrasts 1987. gadā nogāzē aiz rietumu korpusa kopā ar krelli Nr. 9. Tā ir puse no krelles sagataves. Dabiski veidojusies gandrīz ripveida forma. Tās virsma nav apstrādāta un, izņemot nošķēlumu, ir pārklāta ar dabisku patinējumu, tā saukto “ādiņu”. Sagatave acīmredzot urbšanas laikā pārlūzusi un utilizēta. Sagataves garums (gar nošķēlumu) ir 17 mm, platums – 10 mm un biezums – 10 mm. Nošķeltajā pusē ir konstatējamas urbuma pēdas. Urbuma iespējams diametrs ir aptuveni 3 mm (tādējādi iespējams gatavās krelles diametrs, pamatojoties uz visiem sagataves sākotnējiem izmēriem, varētu būt ne vairāk kā 16 mm; iespējams biezums nav lielāks par 9 mm). Nošķeltajā pusē ir novērojamas apstrādes (apgriešanas) pēdas – acīmredzot bijis mēģināts izgatavošanas laikā salūzušo krelli pārveidot par kādu citu izstrādājumu, bet darbs nav ticis pabeigts. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Sagataves materiāls ir tumši oranžs, gandrīz necaurspīdīgs dzintars.

9. Bojāts ripveida krelles pusfabrikāta fragments VI 213: 6331⁷ (I att.: 9), atrasts 1987. gadā, turpat, kur krelle Nr. 8. Tas ir neregulāras formas rupji apstrādātas ripveida krelles sagataves sektorveida fragments (apmēram 70°) ar cauruma pēdām, kura urbšana acīmredzot arī bija brāķa cēlonis. Maksimālie fragmenta izmēri ir 12 × 13 mm, biezums ir aptuveni 7 mm, attālums starp urbuma malu un sagataves ārējo malu ir aptuveni 9 mm. Cik iespējams spriest pēc urbuma saglabātā sektora lieluma, tā diametrs bija diezgan liels – apmēram 6–7 mm. Tādējādi gatavās krelles iespējams diametrs varētu būt ne vairāk kā 24 mm, biezums – ne vairāk kā 6 mm. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Sagataves materiāls ir tumši oranžs, necaurspīdīgs dzintars; uz virsmas nav nekādu slīpēšanas un pulēšanas pēdu – domājams, par izejmateriālu izraudzīta vajadzīgā biezuma dabiska dzintara plāksne.

10. Taisnstūra formas krelles pusfabrikāts VI 213: 7929 (I att.: 10), atrasts 1994. gadā 8 m uz ziemeļiem no ziemeļu torņa kopā ar krelli Nr. 11. Tā ir taisnstūra formas caururbta plāksne, pieļaujams, ka sākotnēji bijusi ripveida formas. Plāksnes garums ir 17 mm, platums – 9–10 mm, biezums – 4 mm, ar gandrīz pretī viens otram novietotiem apļa segmentiem 11–12 mm garumā un 3–3,5 mm platumā. Šādai formai nav tiešu analoģu esošajās dzintara krellu klasifikācijās (Graudonis 1994, 79, 110; Tempelmann-Maczynska 1985, 65–86) un arheoloģiskajā materiālā. Iespējams, šis eksemplārs ir ripveida krelles sagatave, kuras diametrs sākotnēji bijis 17 mm un kura nezināmu iemeslu dēļ (piemēram, nošķēlums vienā no segmentiem) tika apgriezta līdz tās pašreizējai formai, bet nenokļuva

⁷ Šis pats inventāra numurs piešķirts diviem neapstrādāta dzintara gabaliņiem, tomēr tie pēc krāsas un struktūras acīmredzami atšķiras no sagataves fragmenta un līdz ar to nav saistāmi ar šo krelles pusfabrikāta fragmentu.

līdz gala apstrādes stadijai. Līdz ar to tā nosacīti klasificēta kā ripveida krelle (sk. 1. tab.). Urbuma diametrs ir 3,5 mm, urbuma profils – cilindrisks. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Necaurspīdīgs, dzeltenīgi oranžas krāsas dzintars, virsma ir rupji apstrādāta, konstatētas sākotnējās slīpēšanas pēdas ar rupja graudu izmēra abrazīvu materiālu, pulēšanas pēdu nav.

11. Ripveida krelles fragments VI 134: 8034 (I att.: 11), atrasts 1994. gadā kopā ar krelli Nr. 10. Tā ir puse no gatavas ripveida krelles, kas ekspluatācijas procesā ir salauzta un pazaudēta vai izmesta. Fragmenta garums (iespējams, visas krelles varbūtējais diametrs) ir 9 mm, platums – 5 mm, biezums – 5,5 mm. Urbuma diametrs – 1–2 mm, urbums bikonisks (vienīgais bikoniskais urbums, kas konstatēts Cēsu pils dzintara atradumu kolekcijā). Saglabāšanās pakāpe ir vidēja. Caurspīdīgs, sarkanoranžas krāsas dzintars ar dzīslām. Apstrādātā virsma ir matēta, tai ir slīpēšanas un pulēšanas pēdas.

Lodveida krelles. Cēsu pils teritorijā izrakumu gaitā kopumā atrastas četras lodveida krelles, no kurām divas ir veselas, viena fragmentāra un viens brāķis.

12. Lodveida krelle VI 213: 4181 (I att.: 12), atrasta 1984. gadā aizsarggrāvī, apmēram 1,5 m uz rietumiem no tilta celtnes. Tā kā krelle uzietā, pārskatot izmestās zemes, nav informācijas par kultūrslāņa kārtu, kurā tā atradusies. Krelles diametrs ir 14 mm, biezums – 12 mm, urbuma diametrs ir aptuveni 2 mm, urbuma profils ir cilindrisks, ap atveri abās krelles pusēs ir plakana fasete, kuras platums ir aptuveni 1,5 mm. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Necaurspīdīgs, gaiši dzeltenas krāsas dzintars ar vienmērīgām krāsu pārejām. Krelles virsma ir spīdīga, rūpīgi slīpēta un pulēta.

13. Bojāta lodveida (?) krelles sagatave VI 213: 7968 (I att.: 13), atrasta 1994. gadā 11 m uz rietumiem no ziemeļu torņa, netālu no krelles Nr. 14. Tā ir maza caururbta cilindriskas formas sagatave ar daļēji izdrupušu malu, kas acīmredzot nolūzusi urbšanas procesā. Iespējams, forma nav bijusi pilnībā cilindriska – arī lodveida krellu sagatavēm sākotnēji ir cilindriska forma. Sagataves diametrs ir aptuveni 6 mm, arī biezums ir apmēram 6 mm, urbuma diametrs ir aptuveni 1,5 mm, urbuma profils ir cilindrisks. Saglabāšanās pakāpe ir vidēja. Necaurspīdīgs, tumši oranžas krāsas dzintars ar iekšējo mikroplaisu tīklu. Virsma ir rupji apstrādāta, vietām izdrupusi un klāta ar patinu. Uz virsmas nav slīpēšanas un pulēšanas pēdu.

14. Lodveida krelles fragments VI 213: 8005 (I att.: 14), atrasts 1994. gadā netālu no krelles Nr. 13. Tā ir puse no mazas lodveida krelles, kas acīmredzami salauzta valkāšanas laikā un vai nu pazudusi, vai izmesta. Fragmenti ir 7 mm garš, 5 mm plats, 4 mm biezs, veselas krelles eventūlais diametrs ir bijis apmēram 7 mm, cauruma diametrs, cik iespējams spriest pēc kanāla paliekām, ir bijis aptuveni 0,7 mm, urbuma profils – cilindrisks, viena no izejām – apdrupusi. Saglabāšanās pakāpe ir vidēja. Necaurspīdīgs, dzeltenīgi oranžas krāsas dzintars; uz fragmenta virsmas ir redzamas slīpēšanas un pulēšanas pēdas.

15. Lodveida krelle VI 213: 8191 (I att.: 15), atrasta 1995. gadā 9 m uz rietumiem no ziemeļu torņa. Diametrs – 14 mm, biezums – 13,5 mm, cauruma diametrs – 2,8 mm, urbuma profils ir cilindrisks, ap urbuma izejām ir plakana fasete, kuras platums ir aptuveni 2 mm. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Necaurspīdīgs, gaiši dzeltenas krāsas dzintars, ar lielām dzīslām. Virsma ir slīpēta, matēta, bez pulēšanas pēdām.

Muciņveida krelles. Līdz šim Cēsu pili atrasta tikai viena mucīņveida krellu tipam piederīga dzintara krelle.

16. Muciņveida krelle VI 213: 3315 (I att.: 16), atrasta 1982. gadā pils aizsarggrāvī, uz austrumiem no tilta celtnes. Krelles diametrs ir 10 mm, garums – 14 mm, cauruma diametrs ir aptuveni 2,7 mm, urbuma profils ir cilindrisks, abās atveres pusēs ir plakana fasetes apmēram 2 mm platumā. Saglabāšanās pakāpe ir laba, vienīgi viens no plakanajiem izciļņiem ir nedaudz apdrupis. Necaurspīdīgs, dzeltenas krāsas dzintars ar vienmērīgām krāsu pārejām. Krelles virsma ir spīdīga, rūpīgi slīpēta un pulēta.

ROTAS UN AMULETI

Salīdzinājumā ar krellēm šī atradumu kategorija ir skaitliski pieticīgāka – to nosaka dzintara aprites apstākļi viduslaiku Eiropas teritorijā. Cēsu pils izrakumos ir uzieti trīs šīs kategorijas dzintara artefakti. Divi no tiem ir unikāli, un Latvijas arheoloģijā nav zināmi to analogi.

17. Dzintara amulets sirds formā VI 213: 83 (I att.: 17), atrasts caurskatītājās zemēs, 1975. gadā veicot izrakumus teritorijā starp rietumu torni un pirmo parhama sienu. Priekšmeta augstums – 27 mm, platums – 25 mm, biezums – 8 mm. Gar visu izstrādājuma perimetru gan priekšpusē, gan aizmugurē ir aptuveni 45° un aptuveni 2,5–3 mm plata fasete. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Materiāls ir puscaurspīdīgs, tumši sarkans dzintars ar iekšējo mikroplaisu tīklu. Virsma ir rūpīgi slīpēta un pulēta. Uz apmēram 25 % amuleta virsmas konstatējama patina. Piekarei nav caurumu un stiprinājuma ierīču pēdu – visticamāk, amulets tika nēsāts speciālā maisiņā, kas karājās kaklā vai pie jostas.

Latvijas viduslaiku arheoloģiskajā materiālā analogi (pēc izpildījuma manieres un bez stiprinājuma vietas) izstrādājumi nav zināmi; līdzīgi, uz jaunajiem un jaunākajiem laikiem attiecināmi piekariņi (tostarp arī metāla ietvarā) atrodami gan Latvijas, gan kaimiņvalstu arheoloģiskajā materiālā (Duffin 2016, 111), un to turpmāka attīstība konstatējama 18.–19. gadsimta etnogrāfiskajā materiālā (Apala 1974, 260). Netiešs šī atraduma analogs – arī sirdsveida amulets (datējams ar jauno laiku periodu un tehnoloģiski rūpīgāk apstrādāts) – ir atrasts Kobronskanstis teritorijā Rīgā 2017. gadā Mārtiņa Lūsēna vadīto izrakumu gaitā.

18. Bojāts rotas fragments VI 213: 1003 (I att.: 18), atrasts 1977. gadā tilta celtnes teritorijā, kultūrslāņa augšējā slānī. Šis ir gandrīz vesels no posmiem sastāvošas aprocas, kaklarotas vai kādas citas strukturāli līdzīgas rotas posms. Tā ir taisnstūrveida, gandrīz kvadrātveida formas plāksne ar diviem gareniski izurbtiem caurumiem, kas izvietoti paralēli garākās šķautnes malām. Viens no caurumiem ir izdrupis. Plāksnes garums – 13,6 mm, platums – 8,0–11,9 mm, biezums – 3,6–4,0 mm. Urbumu diametrs ir 1,5–2,0 mm, urbuma profils ir cilindrisks. Caurumi atrodas 2 mm attālumā no plāksnes malām. Jāpiemin, ka šis priekšmets ir traušlākais un tehnoloģiski vissarežģītākais no visiem Cēsu pils apstrādāta dzintara atradumiem. Saglabāšanās pakāpe ir apmierinoša. Priekšmets izgatavots no caurspīdīga sarkanoranža dzintara; ir redzamas slīpēšanas un pulēšanas pēdas. Objekta virsma ir stipri saplaisājusi un izdrupusi apkārtējās vides agresīvās ietekmes dēļ. Līdzīgas konstrukcijas rotas ir zināmas 19.–20. gadsimta lietišķajā mākslā.

Ja tomēr šis Cēsu pili iegūtais priekšmets būtu attiecināms uz viduslaiku vai jauno laiku periodu, tad tam nav zināmi analogi ne Latvijas, ne kaimiņzemju arheoloģiskajā materiālā.

19. Dzintara priekšmeta fragments VI: 4405 (2. att.; I att.: 19), kas atrasts caurskatītajās zemēs, 1984. gadā veicot izrakumus pils aizsarggrāvja teritorijā. Tas ir liela, gandrīz sfēriskas formas priekšmeta fragments ar saglabājušos izvirzītu dekoratīvu apmali platajā vidusdaļā, plakanu faseti urbuma zonā un ar saglabājušos cauruma segmentu.

Fragmenta garums – 34 mm, platums – 23 mm, augstums – 19 mm. Dekoratīvās izvirzītās malas platums ir 9 mm. Spriežot pēc urbuma kanāla saglabātā segmenta, urbuma diametrs bijis 3,1–3,2 mm; urbuma profils – cilindrisks. Fragmenta forma un gan vertikālās (urbuma vertikālā kanāla), gan horizontālās (izvirzītās dekoratīvās malas viduslīnija) simetrijas ass ļauj rekonstruēt visa priekšmeta sākotnējo izskatu (3. att.), pieņemot, ka priekšmeta apakšējā daļa ir simetriska augšējai. Šajā gadījumā priekšmetam būtu bikoniska profilēta sferoīda forma ar nošļauptiem galiem, plakano fasešu diametrs būtu 13 mm, tā eventuālais diametrs būtu 36 mm un iespējamais augstums – 32 mm. Saglabāšanās pakāpe ir laba. Priekšmeta materiāls ir necaurspidīgs, ar krāsu pārejām, gaiši dzeltenā krāsā. Virsma ir matēta, pārklāta ar mikroskopiskiem izdrupumiem, un uz tā ir konstatējamas rūpīgas slipēšanas un pulēšanas pēdas.

Izstrādājuma izmērs ļauj izvirzīt vairākas versijas par tā kādreizējo izmantojumu. Tā var būt gan rožukroņa noslēdzošā krelle, gan kādas rotaslietas centrālais elements, gan atsevišķs piekars, kaut gan pirmās divas versijas šķiet ticamākas. Diemžēl senlietas atrašanās apstākļi neļauj to pārliecinoši attiecināt uz kādu konkrētu Cēsu pils apdzīvotības periodu, tomēr, spriežot pēc saglabājušās apstrādātās virsmas kvalitātes, raksta autors atradumu sliecas datēt ar 16. gadsimtu.

Arī šim atradumam mūsdienu Baltijas valstu arheoloģiskajā materiālā nav zināmu analogu.

2. att. Dzintara priekšmets VI 213: 4405
A. Opoļska foto, 2023

3. att. Dzintara priekšmeta VI 213: 4405
grafiska rekonstrukcija
R. Jeleviča zīmējums, 2023

APSTRĀDĀTA DZINTARA ATRADUMU KARTĒŠANAS REZULTĀTI UN DATĒJUMA MĒĢINĀJUMS

Apstrādāta dzintara atradumu vietas arheoloģiski pētītajā Cēsu pils teritorijā ir izvietotas nevienmērīgi; ir identificējamās vairākas zonas un punkti ar salīdzinoši augstu apstrādāta dzintara atradumu koncentrāciju, kā arī ir izsecināmas noteiktas likumsakarības, sakritības un paradoksi.

Lielākā daļa no atradumiem (12 no 19) ir iegūti, veicot izrakumus nogāzē aiz rietumu korpusa, trijos koncentrācijas punktos (sk. 4. att.). Pirmajos divos punktos sastopama arī lielākā daļa (5 no 6) no brāķu un pusfabrikātu atradumiem. Visos trijos koncentrācijas punktos, it īpaši pirmajā un trešajā, konstatēti arī neapstrādāta dzintara smalkas frakcijas atradumi. Tādējādi var atzīmēt, ka apstrādātu un neapstrādātu dzintara atradumu kartes rietumu nogāzes teritorijā sakrīt.

Otrais un trešais atradumu koncentrācijas punkts rietumu nogāzē (un neapstrādāta dzintara koncentrācijas vietu sakritība ar tiem) var norādīt uz dzintara darbnīcas atrašanās vietas tuvumu, taču pašlaik vairāki pētnieku rīcībā esošie fakti neļauj droši izdarīt šādu secinājumu. Pirmkārt, dzintara darbnīcas galvenās iezīmes – ražošanas atkritumu – un to koncentrācijas vietu pilnīga neesamība kultūrslānī (tomēr nevar aizmirst, ka lielākoties tās ir ļoti maza izmēra atšķīlas un lūžņi, kuri ir grūti konstatējami kultūrslānī). Otrkārt, atrasto pusfabrikātu un brāķu zemais tehnoloģiskais līmenis liecina par individuālu mājražošanu, nevis par centralizētu specializētu darbnīcu.

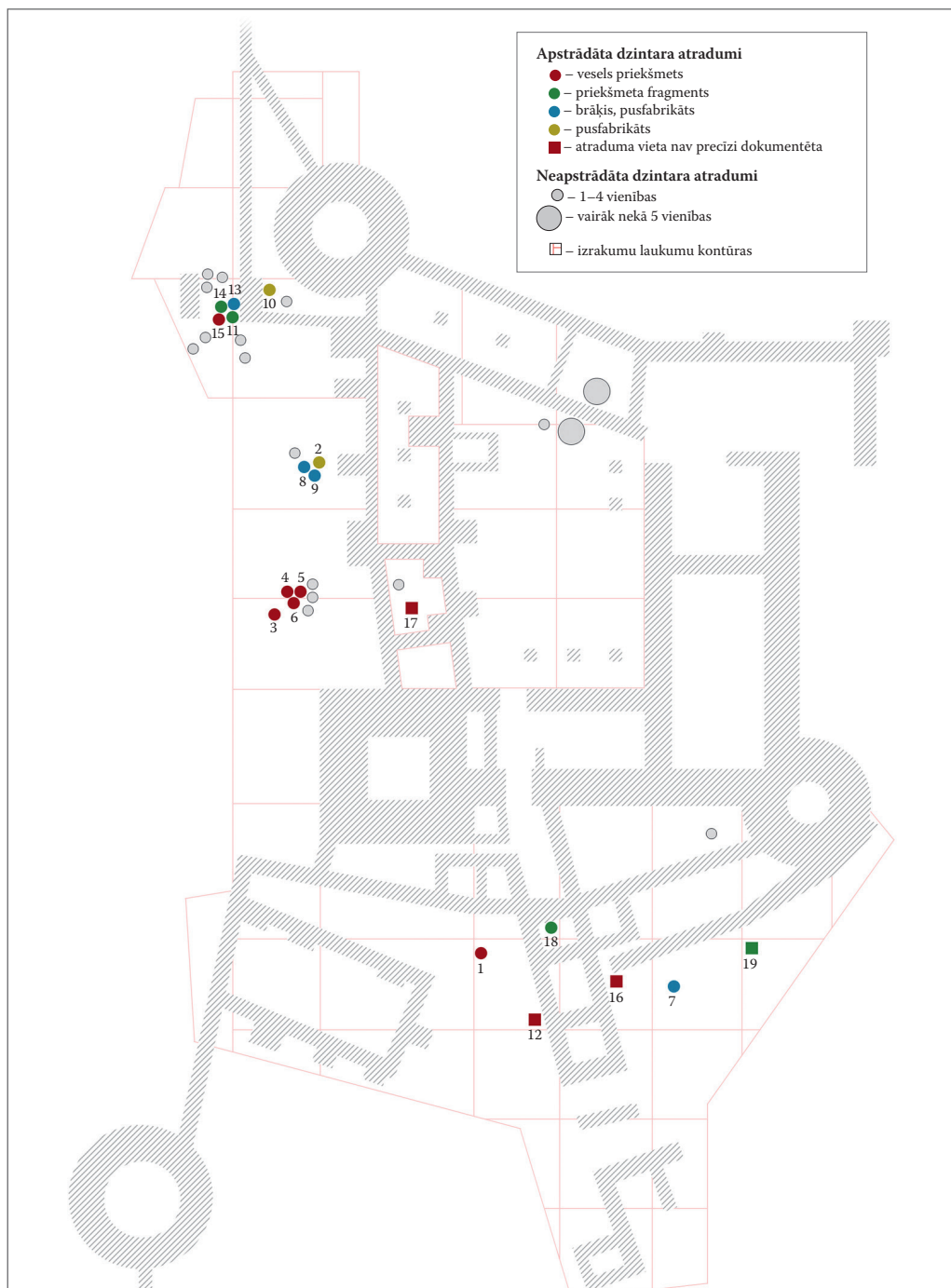
Septiņi pabeigtie izstrādājumi ir atrasti pirmajā un trešajā rietumu nogāzes dzintara atradumu koncentrācijas punktā.

Interesi izraisa B izrakumu laukuma kultūrslānī (trešajā rietumu nogāzes koncentrācijas punktā) vienkopus atrastās krelles Nr. 3, Nr. 4, Nr. 5 un Nr. 6. Vizuāli visu četru atradumu izgatavošanas materiāls ir analogisks, turklāt trīs no četrām krellēm ir identiskas arī izmēra ziņā. Tas ļauj pārliecinoši pieņemt, ka šīs krelles ir vienas rotas, visticamāk, rožukroņa, sastāvdaļas (trīs *Ave* un viena *Pater* krelle).

Rietumu korpusa un aiz tā esošās nogāzes vēsture, kas šajā Cēsu pils daļā radījusi ne mazāk sarežģītu stratigrāfisko situāciju, neļauj ne tikai droši, bet pat aptuveni datēt atradumus no šīm trim koncentrācijas vietām, pamatojoties uz arheoloģisko kontekstu. Hipotētiski var pieņemt, ka šajā zonā iegūtie dzintara atradumi datējami ar Vācu ordeņa valdīšanas beigu posmu un Livonijas kara laiku.

Cēsu dzintara atradumiem līdzīgi priekšmeti citu Livonijas apdzīvoto vietu arheoloģiskajā materiālā ļauj veikt aptuvenu atradumu datēšanu.

Cēsīs atrastajām līdzīgas ripveida un lodveida krelles ir zināmas Rīgas arheoloģiskajā materiālā. Trokšņu ielas izrakumu laikā (1972) iegūti vistuvākie analogi Cēsu atradumiem – gatavas ripveida krelles fragments un tādas pašas formas krelles pusfabrikāts –, kuru izmēri ir identiski gan Cēsu krellei Nr. 1, gan tās turpmāk minētajiem analogiem no Kernaves-Kriveikišķu (*Kernavēs-Kriveikiškių*) kapulauka un Tallinas rātslaukuma. Šie divi atradumi iegūti slāņos, kas datējami ar laika periodu no 13. gadsimta beigām līdz 15. gadsimta sākumam.

Sfērisko krellu Nr. 12, Nr. 14 un Nr. 15 analoģu Rīgas arheoloģiskajā materiālā ir salīdzinoši daudz, bet lielākajam vairumam atradumu precīzs datējums nav iespējams objektīvu (tie nākuši no slāņiem ar sarežģītu stratigrāfisko situāciju, piemēram, Rīdzenes upes gultnes) un/vai subjektīvu (novecojušas fiksācijas metodes) iemeslu dēļ. Rets izņēmums ir Teātra ielā 5–7 atrastās krelles fragmenti. Tas nav senāks par 16. gadsimta pirmo pusi; ņemot vērā faktoru kopumu – urbuma diametru, apstrādes kvalitāti un atraduma dziļumu –, iespējams vēl vēlāks datējums. Divi parametru un apstrādes īpatnību ziņā praktiski identiski eksemplāri, kas atrasti Pasta krājkauses būvlaukumā (starp Vaļņu, 13. janvāra, Vecpilsētas un Kalēju ielu), arī nav droši datējami iepriekš minēto iemeslu dēļ. Līdzīga situācija ir arī ar diviem Armijas Ekonomiskā veikala būvlaukumā (Audēju ielā starp Vaļņu un Rīdzenes ielu) iegūtajiem atradumiem, kuru parametri ir līdzīgi krellei Nr. 14. Nedrīkst aizmirst faktu, ka jaunajos un jaunākajos laikos sfēriskās krelles ir ļoti izplatītas, tādēļ pieļaujama ir daudz plašāka šī tipa atradumu datējumu interpretācija.

Daļa no Cēsu pils ripveida krellu atradumiem ir identiska ar atradumiem, kas iegūti 1953. gada izrakumos Tallinas rātslaukumā un datēti ar 13. gadsimta 80.–90. gadiem, taču šis datējums nav galīgs, jo ir konstatētas kļūdas izrakumu dokumentācijā (Russow 2019).

Par spīti salīdzinoši nelielajam dzintara atradumu skaitam Lietuvas 13.–14. gadsimta arheoloģiskajā materiālā dzintara krelles no Kernaves-Kriveikišķu kapulauka 180. apbedījuma, kas datēts ar šo periodu, ir analoģiskas dažām Cēsu pils ripveida krellēm (Bliujienē 2007, 19, 20).

Izmēra un formas ziņā Cēsu pils apstrādāta dzintara atradumi daļēji korelē ar kvantitatīvi bagātākiem, bet tipoloģiski līdzīgiem lodveida krellu atradumiem no Mēmeles (Klaipēdas) pils un pilsētas izrakumiem, lai arī abos pieminētajos atradumu sortiments ir atšķirīgs. Šie artefakti tiek datēti ar 14.–15. gadsimtu (Bagužaitė-Talačkienė 2019, 103, 104).

Cēsu dzintara krellu atradumiem analoģi konstatējami arī ārpus Baltijas reģiona. Vairākas dzintara krelles (gan veselas, gan fragmentāras, kā arī pusfabrikāti un brāķi) atrodamas Londonas arheoloģiskajā materiālā no Beinarda pils (*Baynard's castle*) izrakumiem (Mead 1977, 211, 212); 399. atradumam atbilst Cēsu pils krelle Nr. 1, 310. un 499. atradumam – Nr. 14, 2087. atradumam – Nr. 15, 1548. atradumam – Nr. 11. Minētie Londonas atradumi tiek datēti ar 14.–15. gadsimtu.

Tādējādi, izmantojot analoģijas, lielāko daļu no Cēsīs iegūtajiem dzintara atradumiem pārlicenoši var datēt ar 14.–16. gadsimtu, starp tiem izdalot ar 13. gadsimta beigām–14. gadsimta datējamu priekšmetu grupu (Nr. 1, 3–6, 11) un plaša datējuma (14.–16. gs.) grupu (Nr. 12, 14, 15, 16, 17). Atradumu Nr. 12, 18 un 19 precīzāka datēšana stratigrāfiskās situācijas un divos pēdējos gadījumos arī analoģu neesamības dēļ ir problemātiska, bet raksta autors tos sliecas datēt ar 16. gadsimtu. Iespējams, ka dažus Cēsu pils dzintara krellu atradumus var datēt nevis ar Vācu ordeņa, bet gan ar poļu valdīšanas laiku, ņemot vērā dzintara rožukroņa modes atgriešanos rekatolizācijas laikā.

4. att. Cēsu pils shematiskais plāns ar norādītām dzintara atradumu vietām. Plānā norādītie skaitļi atbilst raksta tekstā un 1. tabulā lietotajai atradumu numerācijai

NEAPSTRĀDĀTA DZINTARA ATRADUMI CĒSU PILĪ

Cēsu pils teritorijā izrakumu gaitā atrasto neapstrādāta dzintara gabalu kartēšana sniedz ainu, kas atšķiras no apstrādāta dzintara izstrādājumu izvietojuma pils plānā. No vienas puses, pilnīgi pārklājas atrašanās vietas pils rietumu nogāzē – neapstrādāta dzintara atradumi uzieti tieši tajās vietās, kur koncentrēta lielākā daļa brāķu un pusfabrikātu. No otras puses, pārējās arheoloģiski pētītājās pils daļās līdzīga aina nav vērojama – aizsarggrāvja daļā praktiski nav neapstrādāta dzintara atradumu. Relatīvi liela neapstrādāta dzintara koncentrācija ir konstatējama pils ziemeļu korpusa un iekšpagalma ziemeļu daļā, kur, savukārt, tuvumā nav konstatēti apstrādāta dzintara atradumi.

Lielākā daļa neapstrādāta dzintara uzskaites vienību ir nelieli atradumu kopumi, dažos gadījumos – lielākas kopas. To frakcija ir sīka, gabaliņu svars nepārsniedz 2–3 g, tie ir ne vairāk kā 1–2 cm diametrā, neregulāras formas, bez apstrādes pēdām. Mazo izmēru dēļ tie nebija izmantojami apstrādē. Neapstrādāta dzintara kopējais svars, pēc aptuvenām aplēsēm, ir ne vairāk kā 80 g, un tādām daudzumam nav komerciālas nozīmes. Nelielais atrastais neapstrādāta dzintara daudzums, gabaliņu mazais izmērs, kā arī šo atradumu izkliedētība visā pils teritorijā neļauj tos attiecināt uz komerciāli nozīmīga krājuma paliekām. Iespējams, daļa no Cēsu pilī atrastā neapstrādātā dzintara izmantota tehniskām vajadzībām. Ir zināms, ka viduslaikos dzintars tika izmantots kā dakts eļļas lampām (Фракей 1990, 35), kā vīraks dievkalpojumos (Фракей 1990, 36), kā zāles, kā izejviela laku, eļļu, kolofonija un citu līdzekļu ražošanai (Сребродольский 1984, 63–65). Jāpiemin, ka Cēsu pils lielākais neapstrādāta dzintara atradums ir ziemeļu korpusa zemes stāva telpā kopā ar sēru uzietie dzintara gabaliņi, kuru aptuvenais kopējais svars ir 9 grammi.

Ņemot vērā dzintara izmantojumu citviet Livonijā un Eiropā attiecīgajā laika periodā, Cēsu pils dzintara atradumu klāsts, no vienas puses, ir paredzams un neatšķiras no sagaidāmā – dominē rožukroņu krelles; citu izstrādājumu skaits ir neliels. No otras puses, tas izceļas ar atsevišķiem unikāliem atradumiem.

Kultūrlānī nav atrastas galvenās dzintara darbnīcas iezīmes – ražošanas atkritumi un to koncentrācijas vietas. Vienlaikus jāņem vērā, ka dzintara apstrādes radītas paliekas arheoloģiskajā kultūrlānī ir grūti konstatējamas. Līdz ar to dzintara izstrādājumu centralizēta ražošana un dzintara apstrādes darbnīcas klātbūtne Cēsu pilī 13.–16. gadsimtā ir mazticama. Tomēr ir acīmredzams, ka nelielos apjomos individuāla izstrādājumu izgatavošana tomēr ir notikusi.

1. tab. Cēsu pils izrakumos iegūtie dzintara izstrādājumi.

A – krelles

N.p.k.	Inv. nr.	Tips	Grupa	Apakš-grupa	Diametrs mm	Biezums mm	Urbuma diametrs mm	Fasete	Fasetes leņķis°	Fasetes platums mm	Saglab. pakāpe	Slipējums	Pulējums	Matēta virsma
1	VI 213: 473	ripveida	1	vesela	14	7,6	3–4	-	-	-	laba	+	+	+
2	VI 213: 3583	ripveida	2	pf	8,9–11	6	1,5–1,7	-	-	-	laba	-	-	-
3	VI 213: 4899	ripveida	1	vesela	17	9,7	~4	+	~45	~1,5	laba	+	+	+
4	VI 213: 5693	ripveida	1	vesela	21	11	5	-	-	-	laba	+	+	+
5	VI 213: 5694	ripveida	1	vesela	16	10	4	+	~45	~2	laba	+	+	-
6	VI 213: 5717	ripveida	1	vesela	16	7	4,1	+/-	~25	~2	laba	+	+	+
7	VI 213: 6316	ripveida	2	pf/b	ev. 17, gar. 17–19, plat. 8	10	ev. 7–8	-	-	-	laba	-	-	-
8	VI 213: 6329	ripveida	2	pf/b	ev. ~16, gar. 17, plat. 10	10	ev. ~3	-	-	-	laba	-	-	-
9	VI 213: 6331	ripveida	2	pf/b	ev. 24, gar. 13, plat. 12	7	ev. ~6–7	-	-	-	laba	-	-	-
10	VI 213: 7929	ripveida*	2	pf	17, plat. ~9–10	4	3,5	-	-	-	laba	-	-	-
11	VI 134: 8034	ripveida	1	fragm.	ev. 9, gar. 9, plat. 5	5,5	1–2	-	-	-	vidēja	+	+	+
12	VI 213: 4181	lodveida	1	vesela	14	12	2	+	plakana	~1,5	laba	++	++	-
13	VI 134: 7968	lodveida*	2	pf/b	~6	6	1,5	-	-	-	vidēja	-	-	-
14	VI 134: 8005	lodveida	1	fragm.	ev. 7, gar. 7, plat. 3	5	0,7	-	-	-	vidēja	+	+	-
15	VI 213: 8191	lodveida	1	vesela	14	13,5	2,8	+	plakana	~2	laba	+	-	+
16	VI 213: 3315	muciņveida	1	vesela	10	14**	~2,7	+	plakana	~2	laba	+	++	-

B – rotas un amuleti

N.p.k.	Inv. nr.	Tips	Grupa	Apakš-grupa	Garums	Platums	Biezums	Fasete	Fasetes leņķis°	Fasetes platums mm	Saglab. pakāpe	Slipējums	Pulējums	Matēta virsma	Cauruma diametrs mm	Diametrs
1	VI 213: 83	amuleti	1	vesels	25	27	8	+	~45	2,5–3	laba	+	+	+	-	-
2	VI 213: 1003	posmu rotas posms	1	fragm.	13,6	8–11,9, ev. 12	3,6–4	-	-	-	vidēja	-	-	-	1,5–2	-
3	VI 213: 4405	krelle vai pietekars	1	fragm.	34	23	19, ev. 32	+	-	plakana	laba	+	+	+	3,1–3,2	ev. 36

* – nosacīti

** – garums

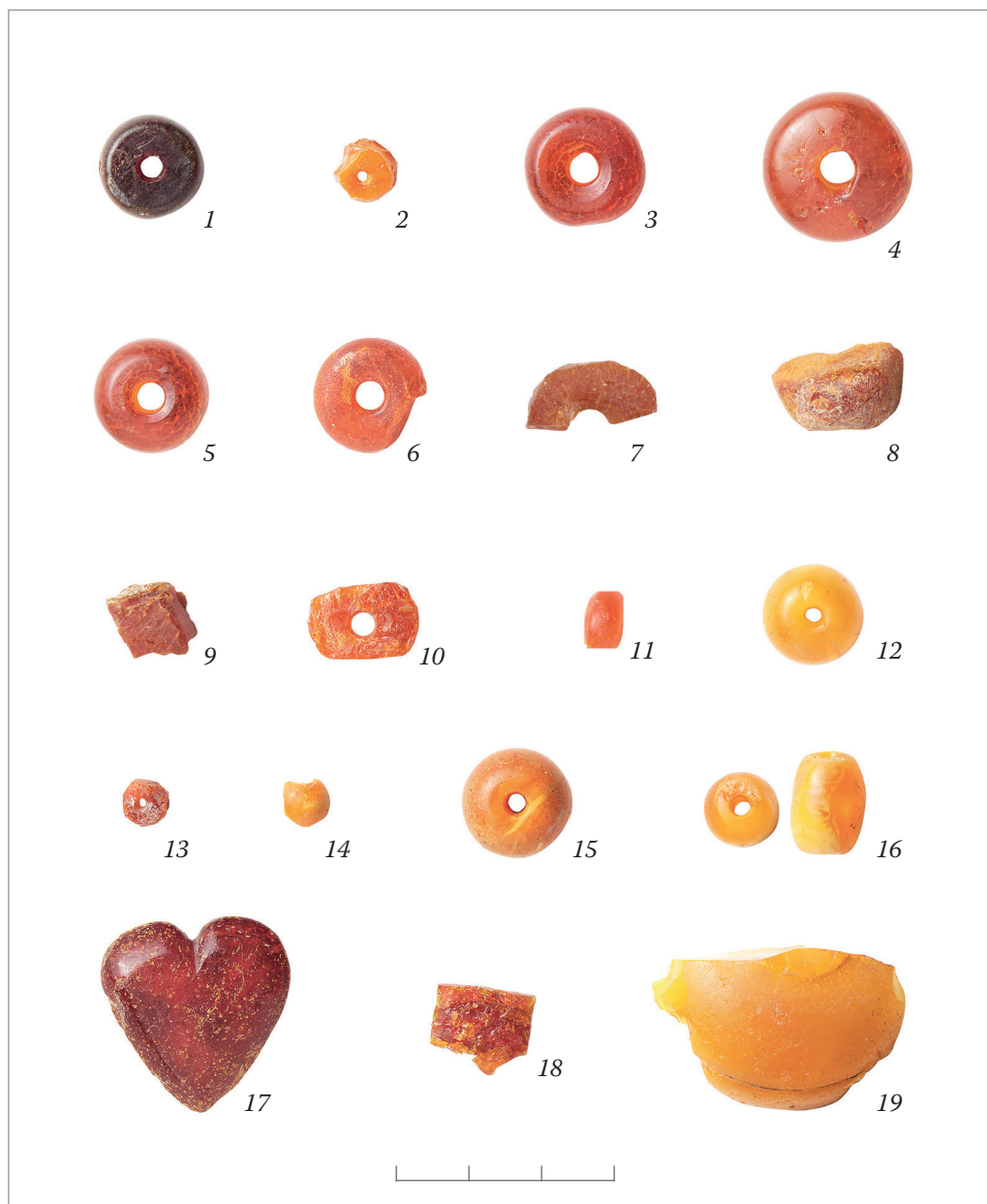
++ – īpaši kvalitatīvs

ev. – eventuāls (ja priekšmets ir fragmentārs)

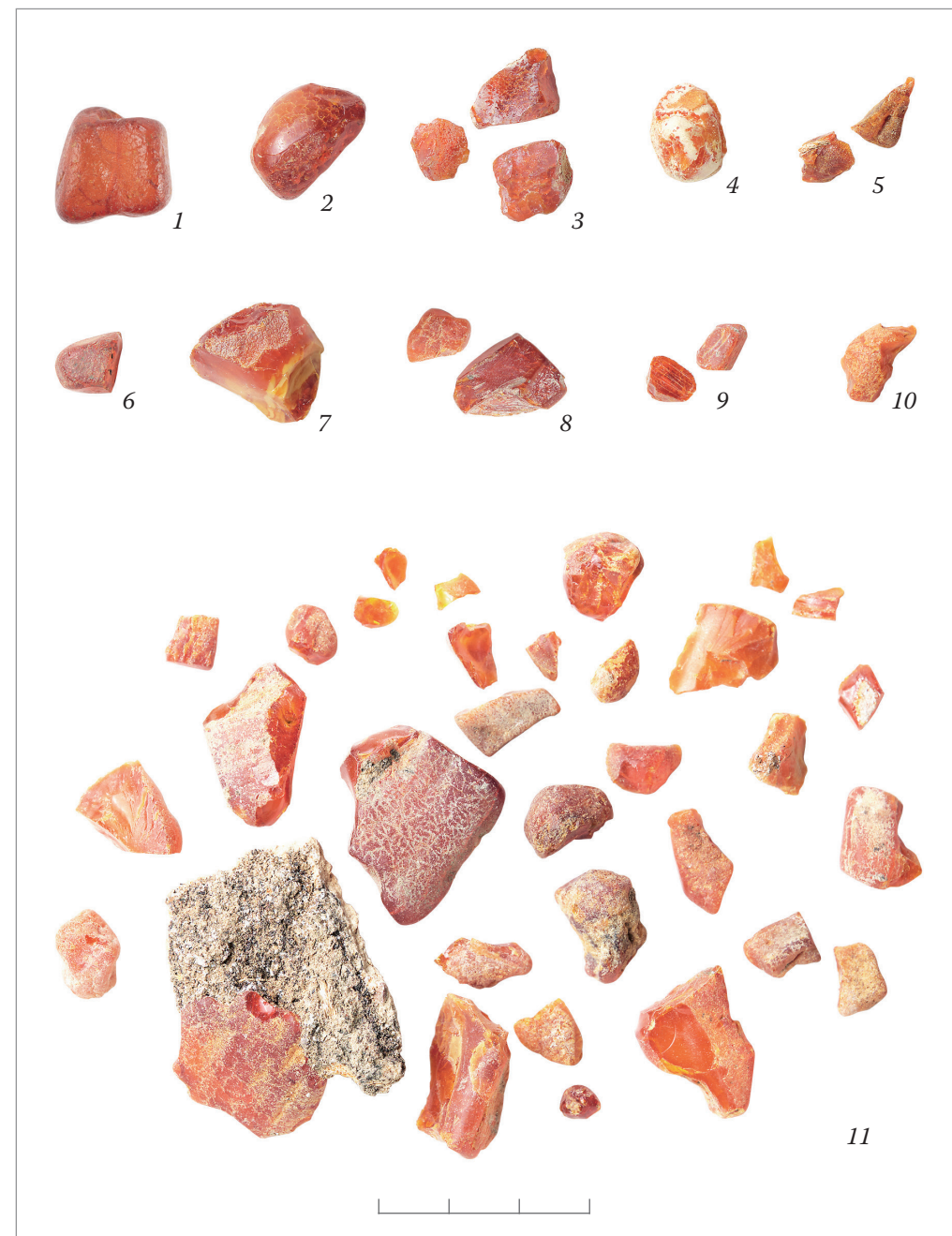
gar., plat. – garums un platums (ja priekšmets ir fragmentārs)

ir fragmentārs)

ATTĒLU PIELIKUMS

Dzintara priekšmeti

1 – VI 213: 473; 2 – VI 213: 3583; 3 – VI 213: 4899; 4 – VI 213: 5693; 5 – VI 213: 5694; 6 – VI 213: 5717;
 7 – VI 213: 6316; 8 – VI 213: 6329; 9 – VI 213: 6331; 10 – VI 213: 7929; 11 – VI 213: 8034;
 12 – VI 213: 4181; 13 – VI 213: 7968; 14 – VI 213: 8005; 15 – VI 213: 8191; 16 – VI 213: 3315;
 17 – VI 213: 83; 18 – VI 213: 1003; 19 – VI 213: 4405

Neapstrādāta dzintara atradumi

1 – VI 213: 216; 2 – VI 213: 4481; 3 – VI 213: 6146; 4 – VI 213: 6250; 5 – VI 213: 6383; 6 – VI 213: 6857;
 7 – VI 213: 7601; 8 – VI 213: 7614; 9 – VI 213: 7667; 10 – VI 213: 7978; 11 – VI 213: 8667

Aleksandrs Redko

AMBER OBJECTS AND RAW AMBER FINDS AT CĒSIS CASTLE

Summary

The total number of amber objects (whole and fragmentary, as well as unfinished pieces and defective articles) recovered during the archaeological excavations at Cēsis Castle is under 20, and the total weight of the raw amber finds is approximately 80 grams. This article analyses and systematises the amber objects and raw amber finds recovered during the archaeological excavations at Cēsis Castle.

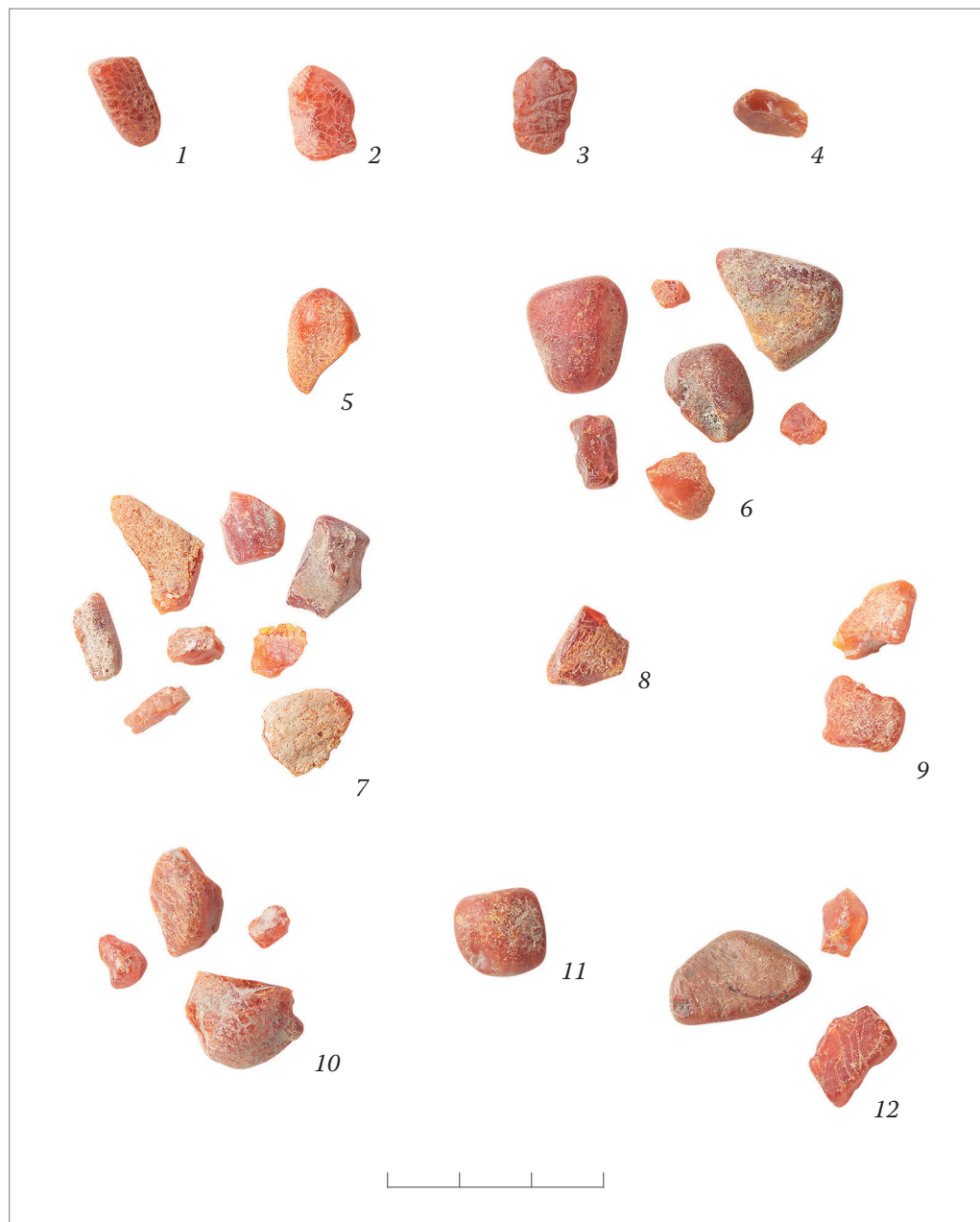
A total of 19 amber objects and fragments with traces of processing have been found at Cēsis Castle. These worked amber finds are divided into two groups, the largest of which consists of various disc-shaped, spherical and barrel-shaped beads (16 specimens in total). The second group combines three items classified as jewellery and amulets, two of which have no known analogues in Latvian archaeology.

Using analogies, most of the worked amber finds from Cēsis can be confidently dated to the 14th–16th centuries. Some of the amber beads may date to the years of Polish rule, given the repeated popularity of amber rosaries at the time of recatholisation.

Most of the recorded raw amber finds are small clusters, while some are larger clusters. The fractions are small, the pieces weigh no more than two to three grams, are no more than one to two centimetres in diameter, irregular in shape, and show no signs of processing. The small quantity of raw amber found, the tiny size of the pieces and the dispersed nature of the finds throughout the castle's grounds prevents one from classifying them as the remains of a commercially significant inventory.

Mapping the pieces of worked and raw amber found on the grounds of Cēsis Castle during the excavations gives a different picture, allowing to identify several areas and points with a relatively high concentration of finds. However, the main features of an amber workshop – production waste and areas where this is highly concentrated – have not been found in the cultural layers. Still, it is evident that small-scale individual production did take place here.

Given the use of amber elsewhere in Livonia and Europe at the time, the range of amber finds at Cēsis Castle is, on the one hand, predictable and similar to what could be expected – rosary beads dominate; other pieces are few. On the other hand, it is distinguished by certain unique finds.

Neapstrādāta dzintara atradumi

1 – VI 213: 8068; 2 – VI 3583: 8083; 3 – VI 213: 8084; 4 – VI 213: 8439; 5 – VI 213: 8683;
6 – VI 213: 8670; 7 – VI 213: 8675; 8 – VI 213: 8701; 9 – VI 213: 8703; 10 – VI 213: 8707;
11 – VI 213: 8706; 12 – VI 213: 8796

AVOTI UN LITERATŪRA

- Apala 1974 – *Apala Z.* Sirdsveida saktas Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija XI. – Rīga, 1974. 257.–266. lpp.
- Apala 1978a – *Apala Z.* Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilsdrupās 1977. gadā // ASM 1978. – Rīga, 1978. 8.–12. lpp.
- Apala 1987a – *Apala Z.* Drabešu Uplantu kapsēta // Arheoloģija un etnogrāfija XV. – Rīga: Zinātne, 1987. 94.–109. lpp.
- Apala 1988a – *Apala Z.* Arheoloģiskie pētījumi Cēsu mūra pilī un vecpilsētā // ASM 1986/1987. – Rīga, 1988. 9.–16. lpp.
- Apala 2002a – *Apala Z.* Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilsdrupās 2000. gadā // APL 2000/2001. – Rīga, 2002. 145.–154. lpp.
- Bagužaitė-Talačkienė 2019 – *Bagužaitė-Talačkienė S.* Amber in medieval Klaipėda in the Contest of Teutonic Order and the Duchy of Prussia // Castle Klaipėda (Memel): Research and Sources. – Klaipėda, 2019. Pp. 98–109
- Bauer 1924 – *Bauer A.* (Hrsg.). Die Verzeichnisse ueber das Inventar der Komturei Goldingen vom Jahre 1341. Anhang zu: Die Wartgutsteuere liste der Komturei Goldingen // Mitteilungen us der livlaendischen Geschichte. 23 Bd. – Rīga, 1924
- Berga 2007 – *Berga T.* Augšdaugavas 14.–17. gadsimta senvietas no Krāslavas līdz Sluītišķiem. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007
- Bliujienė 2007 – *Bliujienė A.* Lietuvos priešistorės gintaras. – Vilnius: Versus aureus, 2007
- Caune 2007b – *Caune A.* Pētījumi Rīgas arheoloģijā. – Rīga, 2007
- Caune/Ose 2006 – *Caune A., Ose I.* Archäologische Erkenntnisse zum Handwerk in Riga. Unter besonderer Berticksichtigung des 13./14. Jahrhunderts mit einem Ausblick auf das 17. Jahrhundert // Lubecker Kolloquium zuf Stadtarchiologie im Hanseraum, V: Das Handwerk. – Lubeck, 2006. S. 459–471
- Christ 2018 – *Christ A.* The Baltic Amber Trade, c. 1500–1800: The Effects and Ramifications of a Global Counterflow Commodity. – Atlanta, 2018
- Clark 2010 – *Clark N.* Amber – Tears of God. – Dunedin, 2010
- Duffin 2016 – *Duffin C. J.* Amber as a Component of Palaeontological Pharmacology // Amber in the history of medicine: Proceedings of the International Conference. – Kaliningrad, 2016. Pp. 95–133.
- Eberhards 2000 – *Eberhards G.* Rīgas liča Kurzemes ziemeļu piekrastes Litorīnas jūras krasta veidojumi un akmens laikmeta apdzīvotības rašanās ģeoloģiskās vides apstākļi // Arheoloģija un etnogrāfija XX. – Rīga, 2000, 211.–224. lpp.
- Graudonis 1994 – *Graudonis J.* Arheoloģijas terminu vārdnīca. – Rīga, 1994
- Grimaldi 1996 – *Grimaldi D.* Amber – Window to the Past. – New York, 1996, p. 164.
- Jahnke 2015 – *Jahnke C.* Baltic Trade // A Companion to the Hanseatic League. – Leiden, 2015. Pp. 194–240
- King 2013 – *King R.* Rethinking ‘the oldest surviving amber in the West’ // The Burlington Magazine. – London, 2013. Vol. 155, no. 1328, pp. 756–762
- Latvietis 1904 – Par dzintaru // Latvietis, Nr. 59, 31.07.1904.
- Loze 2008 – *Loze I.* Lubāna ezera mitrājā neolīta dzintars. – Rīga, 2008
- Mead 1977 – *Mead V. K.* Evidence for the manufacture of amber beads in London in 14th–15th century // Transactions of London and Middlesex Archaeological Society. – London, 1977. Vol. 28, pp. 211–214
- Mugurēvičs 2003 – *Mugurēvičs Ē.* Viking Age and Mediaeval Finds of East Baltic Amber in Latvia and the Neighbouring Countries (9th–16th Century) // Amber in Archaeology. – Rīga, 2003. 90.–95. lpp.
- Mugurēvičs 2008 – *Mugurēvičs Ē.* Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā. – Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008
- Popkiewicz 2010 – *Popkiewicz E.* Eksperymentalne rekonstrukcje techniki i technologii obrobki bursztynu dla wczesnego sredniowecza // Stargardia T5 (2005–2009). – Stargard, 2010. Pp. 25–45
- Praetorius 2000 – *Praetorius M.* Prusu idomybes arba Prusijos regykla. – Vilnius, 2000
- Russow 2019 – *Russow E.* Tallinn 800: kaheksa merevaigulist Ave Mariat (ja üks paternoster) // Postimees, 06.09.2019. Pieejams: <https://teadus.postimees.ee/6771885/tallinn-800-kaheksa-merevaigulist-ave-mariat-ja-uks-paternoster>
- Strēle 2005 – *Strēle I.* Dzintara atradumi Rīgas 12.–13. gadsimta ciemu vietās // Senā Rīga 5. – Rīga, 2005. 125.–134. lpp.
- Tempelmann-Maczynska 1985 – *Tempelmann-Maczynska von M.* Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. – Mainz am Rhein, 1985
- Tēvija 1897 – Dzintara rūpniecība Kurzemē // Tēvija, Nr. 53, 31.12.1897.
- Vijups 2016 – *Vijups A.* Dzintars vēsturisko laiku apbedījumos Ziemeļkurzemē: neapstrādāts dzintars kā apgrozības līdzeklis? // Ventspils muzeja raksti VIII. – Ventspils, 2016. 37.–46. lpp.
- Новиков 2007 – *Новиков А. С.* Становление “Янтарной регалии” Тевтонского ордена в Пруссии (XIII–XIV вв.) // Балтийский янтарь. Наука. Культура. Экономика. – Калининград, 2007. С. 30–33
- Полякова 2012 – *Полякова И. А.* Иоганн Полиандер (1487–1541): гимн янтарю. – Калининград, 2012
- Сребродольский 1984 – *Сребродольский Б. И.* Янтарь. – Москва, 1984. С. 63–65
- Фракей 1990 – *Фракей Э.* Янтарь. – Москва, 1990

UDK 728.8(474.365)(08)

Cēsu pils raksti V

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*

Literārā redaktore *Eva Eihmane*

Korektore *Ieva Zarakovska*

Tehniskā redaktore *Elita Egle*

Tulkotāja *Lelde Beņķe-Lungeviča*

Tulkojumu korektors *Aleks Pluskowski*

Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

ISBN 978-9934-9257-0-2

© Rakstu autori, 2024

© Cēsu muzejs, 2024

Izdevējs *Cēsu muzejs*

Iespiests un iesiets *SIA "PNB Print"*